

MISKOLCI EGYETEM

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Miskolc, 2017. november 30.

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

SZEKCIÓKIADVÁNYA

Kiadja: Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság
Kiadásért felelős: Prof. Dr. Kékesi Tamás rektorhelyettes
Szerkesztette: Schäffer Anett doktorandusz
Nyomda: ME Sokszorosító Üzeme
Sokszorosításért felelős: Pásztor Erzsébet
Nyomdaszám: TNRT.2018-356.ME.
ISBN 978-963-358-164-3

TARTALOM

SZOLNOKI ZSOLT

Czeglédi P. István *Egy veres tromfosdit iádtzó...* című munkája és annak egyik lehetséges forrása 3

VASS RÓBERTNÉ

Lévay József és Borsod vármegye..... 11

TÖRÖK SÁNDOR MÁTYÁS

Németh Andor saját versét kommentálja 17

TÓTH TAMÁS ZOLTÁN

Pázmándi Horvát Endre *Árpád* című eposzának vallástörténeti kútfői 25

MAURIZIO CECCARELLI

A Charles de Tolnay Fond új része 33

OCSENÁS ALICA

Anyakép(ek) *A szív segédigéjében* és a *Semmi művészetben*..... 41

RADICS VIKTÓRIA

A *Világló részletek* eredet-aspektusa 49

KÁLI ANITA

„Menetelés a szétrohadt betonon”

A terek poétikája Szilasi László *A harmadik híd* című regényében 55

SCHÄFFER ANETT

A város mint identitásképző elem Rakovszky Zsuzsa prózájában 63

BABOS ORSOLYA

Leírás és láttatás a *Sztalker-univerzumban*..... 71

KLASSZIKUS ÉS MODERN SZÖVEGTUDOMÁNYI SZEKCIÓ

Török Sándor Máttyás

NÉMETH ANDOR SAJÁT VERSÉT KOMMENTÁLJA

Tanulmányom ironikus címével azokra a kérdésekre akarom felhívni a figyelmet, amelyek az alábbi elemzés megírásának háttérében lappangtak: tekinthető-e a szerző saját műve hiteles magyarázójának, illetve mennyiben támaszkodhat az irodalomtörténész egy műalkotás értelmezésekor a szerző esztétikai tárgyú reflexióira? E kérdéseket azért tartom fontosnak, mert a költők túlnyomó része él a lehetőséggel, hogy a költészetről alkotott nézeteit kifejtse, ezek tárgyalásáról tehát aligha lehet lemondani. Németh Andor több kritikájában, esszéjellegű írásában is kifejtette poétikai nézeteit, ami persze nem jelenti azt, hogy verseinek tárgyalásakor okvetlenül ezekhez a szövegekhez kellene nyúlni. Van azonban egy olyan költeménye, mely saját „kommentárjába” ágyazódva látott napvilágot, s így attól elválaszthatatlan. *Az angyal: Kommentár egy vershez*¹ című írás egy rövid novella, melyben az elbeszélő által megszólított hős saját versét és a hozzá kapcsolódó, nehezen követhető gondolatmenetet adja elő. A szöveg Németh költészetfelfogásának meghatározásaként is olvasható, de eltérően az olyan munkáitól, amelyek az új versről alkotott víziójának direkt kinyilatkoztatásai, ez maga is egy műalkotás, ráadásul egy versbetéttel, elkerülhetetlenné téve ezzel a vizsgálódás számára a mű és a nézetek közötti viszonyt. Mielőtt az elemzéshez hozzálatok, szeretném röviden összefoglalni Németh költészetről alkotott nézeteit. Ezekkel fogom ütköztetni *Az angyal*-ból kibontakozó költészeteszményt, illetve megvizsgálni, mennyiben tekinthető a versbetét a szerző által propagált új költészet mintapéldányának.

Németh Andor nem írt sem könyvet, sem tanulmányt poétikai megfontolásairól. Az 1920-as években keletkezett bírálatáiból, esszéiből, rövidebb megnyilatkozásaiból azonban egy többé-kevésbé homogén eszmény körvonalazódik. E szövegek három fontos, újra és újra visszatérő problémát tárgyalnak, melyek közül az első a művészet státusza a jelenkori (20. század eleji) társadalomban, a második a költő és a műalkotás viszonya a valósággal, a harmadik pedig az alkotás természetének a megragadása.

Németh nem egy írásában hangot ad annak a nézetének, hogy a tulajdonképpeni értelemben vett költészet vagy megszűnésre van ítélve, vagy már nem is létezik. *A baldokló művészetben* ezt az álláspontját a művészet árucikké válásával magyarázza, mely így pusztán a fogyasztó igényeinek kielégítését szolgálja: „A cserekereskedelemre alapozott társadalom az érték szempontját alkalmazza a művészi termékre is. Bármily ellentmondást jelent is a spontán termelés világában az értékelés tisztára gazdasági meghatározása, a kritika az öntudatlan börláner szerepét tölti be a modern életben. A stílus az a csomagolás, amely a művész munkáját más hasonló gyártmánytól megkülönbözteti. Az egyéniség hangsúlyozása azonos a nagy cégek firmagöggjével. A világos-

¹ NÉMETH Andor, „Az angyal: Kommentár egy vershez”, *Diogenes* 4, 12. sz. (1926): 8–12.

ság, kompozíció, precizitás – mind gyakorlati jelentőségű fogalmak, melyek azt célozzák, hogy az alkotást minél szélesebb rétegek közelíthessék meg. A *l'art pour l'art* finom parfömjei pedig egyenesen az elfinomult igények luxuscikkei.”²

A művész öntudatlanul kiszolgáltatottá vált a társadalom elvárásainak, „[a] külvilág gazdasági okszerűsége felette és megemésztette a spontán kreációt, a művészetet beállította a közjavak termelési gépezetébe”. A művészetnek mint életformának ezért el kell tűnnie ahhoz, hogy visszanyerhesse tisztaságát, és az lehessen, amely a primitív népek művészete lehetett egykor: a képzelet szabad játéka. „A művészet – ezek szerint – exaltált. Indokolhatatlan. Mindenki éli a maga ihletettségét. Nem közölhető. Nincs értelme.”³

Későbbi, *Uj világhézés és új költészet* című esszéjében – mintha ezt a gondolatmenetet folytatná – megfogalmazza a művészet alapkérdéseivel való visszatérésének igényét, a fogalmak tisztázását. A kantianus esztétika, mely a műalkotás lényegét a szép eszméjében, a megfelelő befogadói attitűdöt pedig az érdekeltség nélküli tetszésben jelöli ki, szintén „cserekereskedelemre alapozott társadalom” terméke: „egy teljesen racionalizált világban, egy teljesen átértelmesített társadalomban helyet szorít bizonyos alakulatoknak, amelyek racionalizálatlanok, egy régibb, indulatosabb világ muzeum-darabjai s irracionális ismérvekül feltételként szabja meg, hogy érdekeltség nem fűződik hozzájuk”. Így azonban a műalkotás egy olyan tárggyá degradálódik Németh szerint a túlfinomult polgári ízlés számára, amelynek létezéséhez semmilyen érdekeltség nem fűződik: „a művészet tehát nem életszükséglet itt, hanem a vagyonnal együttjáró kiteljesedés és dulce decorum”.⁴

Németh nem áll meg a kapitalizmus marxista ízű bírálatánál, hanem az egész értelmezést tágabb bölcséleti perspektívába helyezi egyik legtöbbet elemzett, és talán legjelentősebb írásában, az 1926-os *Kommentár*-ban. Itt egy olyan gondolkodásbeli tendencia jelenbeli érvényesüléséről ír, melyet röviden „az életjelenségek racionalizálása”⁵ szókapcsolattal nevez meg, és amit tág értelemben pozitívizmusnak nevezhetünk. „A világot – mint fogalmaz – megbabonázta az értelem szűrős tekintete: a dolgok elmosódtak, feladták formáikat, átmentek egymásba, minden vonatkozásá és viszonylattá lett.”⁶ Németh e tendenciát bíráló gondolatmenete Henri Bergson filozófiája felől értelmezhető, akinek nézeteire hivatkozik is ebben az írásában. „Bergson vizsgálódásából még egyszer bebizonyosodott, hogy a valóság nem azonos a róla készült fotografikus fogalmi felvételekkel. A valóság nem rögzíthető meg, mert az az »élan vital«, a dolgok belső lendülete, mellyel túlsodrónak önmagukon.”⁷ Németh úgy értelmezi Bergson *Bevezetés a metafizikába* című művét – ahogy ez egy, a kötettről korábban írt

² NÉMETH Andor, „A haldokló művészet”, *Bécsi Magyar Ujság*, 1921. márc. 23., 6.

³ Uo.

⁴ NÉMETH Andor, „Uj világhézés és új költészet”, *Korunk* 2, 2. sz. (1927): 126–129, 127.

⁵ NÉMETH Andor, „Kommentár”, in NÉMETH Andor, *A szélen behajtva: Válogatott írások*, kiad., utószó RÉZ Pál, bev. DÉRY Tibor, 174–180 (Budapest: Magvető, 1973), 175.

⁶ Uo., 174.

⁷ Uo., 178.

ismertetéséből kiderül –, hogy az értelem önmagában nem elégséges a valóság eredendő mozgalmasságának megragadásához, mivel csak a dolgok relatív ismeretét adhatja, lehetővé téve az ember számára a gyakorlati életben való boldogulást.⁸ Az ész által uralt társadalom a költőt is gyakorlatiasságra kötelezi, arra, „hogy irracionális cselekvéskényszerét a lehető legtökéletesebben racionalizálni fogja, azaz minden igyekezetével azon lesz, hogy kinyilvánításai közérthetőek, sőt közhasznosságúak vagy legalábbis szépek, nemesek, az emberiség közös érdekeit szolgálók legyenek.”⁹

Mihez kezdjen így a költő a valósággal? Németh a költő feladatának egyrészt a külső elvárásokkal szembeni közömbösséget jelöli meg, bizonyos fajta befelé fordulást, másrészt a valóság eredetibb, mélyebb megismerését. Az önkifejezés követelményét újítja meg, mely többé nem alkalmi mondanivalók közlése, hanem a költőben izzó életakarát manifesztálása. A költő olyan valamit teremt ezáltal, „ami teljesen ő, ami az ő akarata, amivel minden tekintetben azonos”.¹⁰ Az így születő mű azonban, mivel nem alkalmi mondanivalók közlése, nem mutat és nem is mutathat vissza alkotójára, a saját lábán kell állnia, egy szuverén valóságelemnek lennie a többi között. „Az új vers fő érdeme, hogy önmagához hasonlít, azaz éppolyan titokzatos, önmagáért való, szétzedhetetlen egység, reális és irreális alakulat, mint minden, amit valóságnak nevezünk.”¹¹ Ez a nyílt paradoxon a racionális gondolkodással szemben fellépő gondolatmenetnek szükségszerű, mondhatni logikus eleme. Ugyanakkor az alkotás radikálisabb voltára, a készítés helyett a létrehozásra, teremtésre utalhat.

Az új vers kritériumairól általában keveset árulnak el Németh írásai. Az 1923-ban megjelent *Az értelmetlen versekről* címűben az imént még racionalizáltként, illetve fentebb gazdasági kényszernek kitettként leírt világ az élethazugságok színtereként jelenik meg. A világháború és a forradalmak keserű tapasztalata megmutatta számára, hogy a szó fegyver, a tömegek pedig manipulálhatók. Ez a tapasztalat világítja meg számára azt aényt, hogy az ember készen kapja a fogalmakat, amelyekkel gondolkodik, a stílust, amelyekkel érzéseit kifejezi, ami így „a legösztönösebb önkritikától is megfosztja az emberállatot”.¹² Az új költészet célja ezért a grammatikának és a hagyománynak figyelmen kívül hagyásával „a használat szennyétől megtisztítani” a szavakat.¹³ A mondat felszámolása, s a megtisztított, abszolút szavaknak a költő legfőbb eszközévé és törekvésévé tétele ugyancsak az értelemmel folytatott harc eszközei. Németh e radikális megfogalmazásai azonban költői gyakorlatában nem vezettek sem az automatikus írással alkotott művek elterjedéséhez, sem a szabadvers egyeduralgódóvá válásához: mindez inkább lehetőség, eszköztárában jelen levő, de nem kizárólagosan és nem túlzásokba menően alkalmazott kellék maradt.

⁸ NÉMETH Andor, „Henri Bergson. Bevezetés a metafizikába”, *Bécsi Magyar Újság*, 1922. febr. 19., 7.

⁹ NÉMETH Andor, „Kommentár...”, 175.

¹⁰ Uo., 180.

¹¹ Uo.

¹² NÉMETH Andor, „Az értelmetlen versekről”, in NÉMETH, *A szélén...*, 170–171, 170.

¹³ Uo., 170–171.

Németh Andor költészetfelfogása tehát tudatosan világnézeti megalapozású, az alkotó műhelytitkait vagy esztétikai elveit hiába kutatjuk írásaiban, holott csak kritikai munkásságát nézve, ítéloképességét felmérve is nyilvánvaló, hogy mindezek ott lapanganak mögöttük. Egyedül az a világos követelmény látszik kibontakozni e szövegekből, hogy a költő az elefántcsonttoronyból kilépve éljen a maga korában, mozogjon együtt a történelemmel, tegye magáévá a jelen valóságára reflektáló bölcsélet, tudomány, művészet stb. legújabb fejleményeit, azaz legyen értelmiségi. Műve pedig olyan alkotás legyen, mely nem (vagy nem pusztán) kielégíti a közönséget, hanem formálja is gondolkodását; egyáltalán a művészetnek azt az ősi státuszát kellene visszaállítania, vagy legalább megidéznie, amikor az még a valóság megismerésének egyik lehetősége volt.

Érdemes ennek a követelménynek a szempontjából megvizsgálni *Az angyal* költőfőhősét, valamint azt az attitűdöt, ahogyan az elbeszélő kezeli a karaktert. A mű a hős bemutatásával kezdődik, aki egy forgalmi dugó kellős közepén állva akadályozza a haladást. A hétköznapi szituáció először egy realiztikus leírásban bomlik ki, melybe az utcai bekiabálások zaja is beszüremkedik. A következő mondatok azonban már mítikussá emelik a hőst és környezetét, az emelkedettséget azonban az elbeszélő igyekszik hamar semlegesíteni pár közönséges hasonlattal: „Az ember az uttest szigetén állt, a szférikus világrendszer forgott körülötte. De inkább morális világrendszer volt mint fizikai. Az egész föld erőlködött, hogy kiemelkedjék a keserves anyagból. A köszvényesek érzik ezt a sajgó fájdalmat a hátukban. A tyukszem így fáj eső előtt. Az orvosi indikációk evvel szemben tehetetlenek.”¹⁴ A főhős külső szempontból nevetségesnek tűnő helyzetben van, de az elbeszélő nem ebből az egy perspektívából, hanem a hős szemszögéből nézve is láttatja a szituációt. A nézőpontok váltakozása a finom stílusváltásokkal még átélhetőbbé válik.

Ezt követően a bekezdés lezárásában a mindentudó elbeszélő kijelenti, hogy a szituációt átérző hősnek eszébe jutott minderről az angyal, s a következő bekezdést ennek megfelelően e témamegjelöléssel indítja: „Beszéljünk hát az angyalokról.” A szöveg ezen a ponton érezhetően megtörik, annak ellenére, hogy a bekezdések között jelölt nyelvtani, ok-okozati viszony van. Az elbeszélő értekező stílusra vált, a szituáció leírásának folytatása helyett egy, az angyalokról szóló diskurzusba kívánja bevonni az olvasót: „Beszéljünk tehát az angyalokról. De ne messziről, ismeretfejlődési fogalomtisztítás formájában. Hagyjuk ezt a művészettörténeszekre. Például hogy »Idővel szárnyakat raktak az angyalokra, akik így mindinkább hasonlítani kezdettek az antik kepzőművészet szárnyas nemtőihöz.« – Ez a közös nevezőrehozás türehetetlen. Én nem akarok özszemosni semmit. Ha angyalról van szó, maradjunk az angyalnál.”¹⁵

Az idézett szövegrész performatív állításként értelmezhető. Az elbeszélő elveti ugyan a téma tudományos megközelítését, stílusában mégis az ilyen munkákat követi. Nem kívánja tisztázni az angyal fogalmát, de önkéntelenül is lépéseket tesz ennek

¹⁴ NÉMETH, „Az angyal...”, 8.

¹⁵ Uo., 9.

irányába. Az elbeszélői monológot azonban itt megszakítja egy hang, amelyről csak a mű figyelmes végigolvasása során derül ki, hogy a forgalom közepén álló hősé. Egy diskurzus veszi kezdetét az elbeszélő és a hős között, aminek pusztá ténye is az azonosulás igényére mutat rá: a forgalom közepén álló költőhöz ezek szerint odalép az elbeszélő, így immár ketten képeznek akadályt a dolgok mindennapi haladása előtt. A beszélgetés pedig éppen arról a témáról bontakozik ki, hogy mit kezdjen a költő a valósággal, ha nem képes rá hatást gyakorolni. Az elbeszélő szerint – aki Kassák Lajos követőjének nevezi magát, és ezzel felkínálja a lehetőséget, hogy a szerzővel azonosítsuk – arról kell a költőnek írnia, ami nincs, ezáltal többletet teremtve a valósághoz képest. A hős nem ért egyet ezzel az állítással, és válaszul először felolvassa azt a verset, amely a rendhagyó kommentár tulajdonképpeni tárgyát képezi, majd ezt egy többfelé ágazó, talán alkotás-lélektaninak nevezhető monológgal toldja meg. Ennek lényege, hogy a költő képes kilépni tér és idő szorításából, át tud lendülni az önmaga által megélt világból egy másik dimenzióba. Ezzel az átlendüléssel veszi kezdetét az alkotási folyamat, melynek viszont a költő már csak passzív részese. A hős szerint az angyalról szóló költeményt maga az angyal íratta meg vele, azaz a vers ihletője és tárgya azonos, a költő pedig csak engedelmeskedik a megszülető műnek.

Az alkotófolyamatot ecsetelő monológ persze nem koherens, az angyalok természetéről szóló bekezdések szakítják meg, melyeket most külön nem ismertetek. Pusztán egy jellegzetes szövegrészt idézek, mellyel Németh a fekete humort is belecsempészi a szövegbe: „Vegyünk egy egyszerű hétköznapi példát. Ön azt mondja a feleségéről, hogy egy angyal. Kérem, kérem, én elhiszem róla, hogy angyal. De azért ugyebár a különbség – na hát egyszerűen lemérhetetlen. Mit csinál ilyenkor egy következetes? Agyonüti a nőt. Engedelmet kérek, ez a legegyszerűbb eljárás. Valóban ha meggondoljuk a dolgot, ez a legegyszerűbb. Távlatot teremteni uraim, távlatot!”¹⁶

A monológ nemcsak, hogy nem koherens, de a hős olyan befejezést fűz hozzá, melyben visszavonja saját állításait, konklúzió helyett antitézissel zárja mondandóját. Ezek szerint senki nem léphet ki önmagából, a megköltött angyal pedig nem testesítheti meg az igazit. A megírás gesztusa nem létrehozásnak, hanem pusztításnak tekinthető. Azonban ezt a szövegrészt is paradox állítások tarkítják, megkérdőjelezve a mondottak hitelességét: „Annyit mondhatok, hogy a materialistáknak ott is igazuk van, ahol nincsen. Illetve, ha vannak is angyalok, az ugyanannyi mintha nem lennének.”¹⁷

A monológ tehát egy vers megalkotásának folyamatát írja le, ahogy a hősben ez lejátszódott, s amely a rideg valósággal szemben tanúsítható lehetséges magatartásként jelenik meg. De miről is szól a novella szóban forgó verse? Mielőtt erről beszélnék, szükségesnek tartom a művet teljes terjedelmében idézni:

¹⁶ Uo., 10.

¹⁷ Uo., 11.

„Angyalt kapart ki agyamból a tollam,
fiatal angyalt, szégyellem magam.
Tizenhat éves, áll és néz komolyan,
sisakja, kardja és páncélja van.
Nem oszloptalpon áll hanem a ferdén,
mely ugy támad, hogy emberek között
minden beszédben fellazul a nyers tény
s kihull abból, amibe öltözött.
Csak látszólag kemény a maszk a tényen,
csak pillanatnyilag szilárd a tett
s hiába érzem énemnek az énem,
csak oda huz, ahonnan született.”¹⁸

Az első versszak magát az alkotásfolyamatot tematizálja, azaz autopoetikus versről van szó. *Az angyal* című vers az angyal verbalizált alakjának megszületésével kezdődik, ezzel az olvasás folyamata is, a szövegnek a befogadó általi megképződése is tematizálódik, kézzelfoghatóvá válik. Ahogy az olvasó a szövegre hagyatkozik, amelyet olvas, úgy az alkotó a tollára hagyatkozik, amely a művet írhatja vele. A kérdés rögtön felmerül, hogy ha az alkotó ennyire passzív az alkotás során, miért szégyelli magát a tizenhat éves angyal kipattanásakor. Az angyal ábrázolása erősen hajaz Pallasz Athéné alakjára („sisakja, kardja és páncélja van”), és az egész első szakasz mintha az istennő születésének mítoszával lenne párhuzamba állítható. A közismert történet szerint Zeusz lenyelte első feleségét, a várandós Métiszt, mert nem akarta, hogy a nála bölcsőbbnek jövendölt gyermeke megszülessen, veszélyeztetve hatalmát. A mítosz egy változata szerint Athéné, a jog, az igazságosság és a művészetek istennője Zeusz fejéből, Héphaisztosz kalapácsütésére pattant ki.¹⁹ Ahogy Zeusz, úgy *Az angyal* megalkotója sem akarhatta, hogy műve megszülessen. Ez esetben az alkotó azonos a főistenel, a szégyen oka tehát a mítoszból nyer magyarázatot. Zeusz nem akarta nála bölcsőbbnek jövendölt gyermekét, mégsem tudta megakadályozni, hogy a jog, az igazságosság és a művészet istennője megszülessen. Az alkotó valószínűleg ugyanígy nem akarja a számára kellemetlen igazságok napfényre kerülését, de hogy miért, az a következő versszakokból derül ki.

A második szakasz az angyal leírásával folytatódik, aki nem oszloptalpon áll, vagyis nem a kariatidákra, az építészetben az oszlop helyett alkalmazott nőalakra kell, hogy emlékeztessen: „[n]em oszloptalpon áll hanem a ferdén”.²⁰ A melléknév főnévként való alkalmazásával Németh egy új szót teremt, mely az emberi kommunikációban támadó olyan jelenséget jelöl, melynek hatására a nyers tény „kihull” a szavakból. A kihull szó jelentése itt nem egészen egyértelmű; a szavak által meg nem ragadható, kieső igazsá-

¹⁸ Uo., 9.

¹⁹ KERÉNYI Károly, *Cörög mitológia*, ford. KERÉNYI Grácia (Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1977), 82–83.

²⁰ NÉMETH, „Az angyal...”, 9. (Kiemelés tőlem: Török Sándor Mátvás.)

gok, vagy éppen ezek napvilágra kerülése lehet a szakasz tárgya. A harmadik versszak eleje inkább az utóbbi lehetőséget teszi valószínűvé: „[c]sak látszólag kemény a maszk a tényen”, vagyis nem lehet eltitkolni őket, vagy nem lehet úgy szavakba foglalni, hogy azok rejtve maradjanak. De mi az az igazság, amelynek a szavakból nem kellene kiderülnie, amelyet az alkotó szégyell? Az, hogy az élete, az „énje” nem a sajátja, hanem odaköti az eredethez, ahonnan született. Ez a passzus is a mitológiai történet felől világítható meg jobban. Zeusz ahhoz, hogy elkerülje gyermeke, Athéné megszületését, ugyanahhoz a cselekedethez folyamodott, amelyet apja, Uránosz is tett gyermekeivel. Zeusz voltaképpen apja félelmét érezte át újra, aki ellen annak idején fellázadt. Az alkotó ezen felül nemcsak énje felett, hanem saját verse felett sem rendelkezhet: a mű végül, ahogy a novella hőséne szavaiból kitetszik, nem *úgy* sikerült, mint szeretne volna.

Az alkotásról és az alkotóról itt kibontakozó felfogás, mint látható, eltér a szerző egyéb megnyilatkozásaiban megjelenőtől. Míg a *Kommentár*ban a költő ráerőszakolja saját akaratát az anyagra, ezáltal hozva létre – paradox módon – egy olyan művet, amely már nem azonos vele, hanem teljesen különálló eleme a valóságnak,²¹ addig *Az angyal*ban elmondott monológ és vers szerint a költő elszenvedője az alkotásnak, általa olyan titok kimondójává válik, amely számára kellemetlen. Azonban a világ itt is ugyanolyan kiismerhetetlennek, rejtélyesnek mutatkozik a költő előtt, mint Németh többi írásában: „[c]sak alaptények vannak és ezek érthetetlenek”.²² A költő mind a novellában, mind az esszében és a többi megnyilatkozásban olyan alak, aki a valóság értelemmel felfogott és a ráció által meghamisított képével szembeszegülve él a világban.

²¹ NÉMETH Andor, „Kommentár...”, 180.

²² NÉMETH, „Az angyal...”, 9.